

NISAN 2017 SAYI: 226

B

BÜMED
BOĞAZIÇI
ÜNİVERSİTESİ
MEZUNLAR
DERNEĞİ
AYLIK
YAYINI

Gitmek mi zor Kalmak mı?

NERMİN ABADAN-UNAT BİTMEK BİLMİYEN GÖÇÜ ANLATIYOR
HAKAN YILMAZ İLE DİDEM DANIŞ GİTMEKLE GİTMEK ARASI UZUN BİR YOLDA

Ulus-ötesi göç hareketleri ve entegrasyon politikaları ansiklopedisi: Bitmeyen Göç

Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat'ın ilk kez 2002 yılında yayımlanan 'Bitmeyen Göç - Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa' kitabı, üçüncü baskısıyla karşımızda.

Türkiye'den ve Türkiye'ye göç, Avrupa ülkelerinde göç ve entegrasyon politikaları, küreselleşme sürecinde göç hareketlerinin ve ulus-ötesi kimliklerin yeniden inşası, uluslararası göç hareketlerine ilişkin kuramlar ve bunların eleştirel yorumu ile Avrupa'daki İslam, Euro-Türkler ve nihayetinde kadınların göç ve entegrasyon süreçlerine dahil oluş biçimleri 'Bitmeyen Göç'te bir araya geliyor.

Kitap; karşılaştırmalı bir bakış açısıyla göç alan ulus-devletlerin bu olguya yönelik geliştirdikleri tepki ve politikaların zaman içerisinde nasıl şekillendiğini anlatıyor. Bilindiği üzere henüz 19. yüzyıl ve hatta 20. yüzyılın ilk yarısı da dahil olmak üzere kıta Avrupa'sı göç veren bir coğrafya resmi teşkil ediyor.

Bu tablo 1950'ler ve 1960'lar da, ABD'nin de geniş katkılarıyla, oldukça kısa bir sürede çok hızlı bir ekonomik büyüme sürecine giren çekirdek Avrupa ülkelerinde temel bir değişikliğe tabi kalıyor. Daha kısa süre önce kendisi göçmen gönderen bir coğrafya; iş gücüne talebin olağanüstü oranda artması nedeniyle aktif olarak göçmen işçi arayışına giriyor, 1960'ların ortasından itibaren bu talebe yanıt verecek ülkelerden birisi de Türkiye oluyor. Almanya, Avusturya, Belçika, Hollanda, İsveç ve İsviçre (Birinci Grup) bu bağlamda aktif olarak iş gücü ithal eden, Türkiye ise iş gücü ihraç eden ülkeler olarak uluslararası alanda yeniden konumlanıyor.

Elbette bu listeye Fransa ve İngiltere (İkinci Grup) ile ABD, Avustralya ve Kanada (Üçüncü Grup) da dahil. Ancak birinci gruptaki ülkelerle ikinci ve üçüncü grup arasında, bütün bu

ülkeler göç alan ülkeler olmalarına rağmen, ciddi farklılıklar var. Aynı zamanda birinci gruba dahil ülkelerin geliştirdikleri politikalar da zaman içerisinde ayrışmalar gösteriyor.

Bu farklılıklar 2000'li yılların başına dek tabloyu belirliyor. Bugüne dek Avrupa kıtasına Avrupa coğrafyası dışında kalan ülkelerden gerçekleşen göç hareketlerine yönelik olarak şimdiye dek iki ciddi kırılma noktası göze çarpıyor: 1973 ve sonrası iktisadi daralma ile 11 Eylül 2001 sonrası uluslararası siyaset ve güvenlik buhranı. Ancak her iki kırılma noktasının uzantıları birbirinden çok farklı. 1973 petrol krizinin uzantıları birinci gruba dahil ülkelere birbirine zıt tepkilere yol açmışken, 9/11 sonrası oluşan tepkiler bu farklılıkları bugün neredeyse ortadan kaldırmış durumda.

1973 ve sonrası ile 2001 ve sonrası arasında dört farklı aşamaya bölmek gerek: Aktif bir şekilde misafir işçi ithal etmiş olan ülkelerin, 1973'te patlak veren ekonomik kriz ve bunun beraberinde getirdiği eşzamanlı tezahür eden yüksek işsizlik, yüksek enflasyon, yani 'stagflasyon' dediği-

miz duruma cevaben ülkeye bundan sonra gelmesi muhtemel göçmen sayılarında kısıtlamaya gidilen dönem. Ancak tam da bu noktada özellikle Almanya, Avusturya ve İsviçre ile İsveç ve Hollanda'nın, tıpatıp aynı ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmalarına rağmen, çok farklı tepkiler verdiklerine şahit oluyoruz. Almanya, Avusturya ve İsviçre 'ithal' edilmiş olan yabancı işçilerin 'misafir' olarak davet edildiklerini fakat şimdi hane ekonomisi darboğaza girmiş olduğu için bu 'misafirlerin' bir bölümünün geri dönmesi gerektiğini söylüyor. Bu ülkeler geri dönüşü destekleyecek hatta zorlayacak maddi ve hukuki önlemler alınması gerektiği fikrini benimserken, İsveç ve Hollanda ise misafirlerin artık yer yer 'ev sahibi' konumuna geldiklerini kabul ediyor, 'geri dönüş miti' olarak adlandırdığımız illüzyona kapılmamayı başarıyor. Bu; ülke ekonomisinin ve sivil toplumun bir parçası haline gelmiş göçmen gruplarının ve özellikle ülkede doğan, büyüyen, sosyalleşen ikinci kuşakların topluma eşitlik ilkesi bağlamında entegrasyonlarını sağlamak için aktif politikalar ve programlar üretmeyi tercih ediyorlar.

Her ne kadar hiçbir Avrupa ülkesi kendisinin bir 'immigration country' yani 'göç alan ülke' olduğunu kabul etmese de, İsveç ve Hollanda sarıh bir tercih yaparak artık çok kültürlü bir toplum yapısına sahip oldukları fikrini benimseyip, göçmen gruplarını yer yer 'etnik azınlıklar' olarak kabul ediyor. Almanya, Avusturya ve İsviçre ise diğer uç noktayı temsil eden ülkeler olarak ısrarla kendilerinin 'immigration country' olmadıklarını, olmak istemediklerini söylüyorlar. Dolayısıyla misafirlerin aslında geri dönmelerinin gerektiğini, dönmeye-

YAZI: DOÇ. DR. DİLEK ÇINAR

ceklerse eğer asimile olmalarının mecbur olduğunu vurgulamaya devam ediyorlar.

Bu tabloyu en çarpıcı şekilde somutlaştıran gösterge ise bu ülkelerin vatandaşlık konusunda yaptıkları (ya da yapmadıkları) hamleler. İlk olarak İsveç, misafir konumundan çıkmış olan göçmen kökenli gruplar için vatandaşlığa geçişi hem kolaylaştırdı hem de destekledi. Hollanda'da ise zaten ülkenin sömürgeci geçmişinden dolayı geleneksel olarak vatandaşlık kanununa hakim olan ve daha sonra 1992 yılından itibaren (ancak sadece 1998'e dek) benimseyen çifte vatandaşlığa tolerans gösterme kararı hakim oldu.

Özetle, aynı koşullarda yabancı iş gücü ithal etmeye karar vermiş bir dizi Avrupa ülkesinin, 1973 ekonomik krizi sonrası göç ve entegrasyon konusunda sergiledikleri tepkiler birbirinden çok farklı. Bunun nedenlerini Prof.Dr. Nermin Abadan-Unat *Bitmeyen Göç* kitabının altıncı bölümünde "Küresellik ve Göç" başlığı altında detaylı bir şekilde inceliyor.

Bu farklılıklar 1990'ların başlangıcıyla birlikte göreceli olarak törpülenmeye başladı. Konunun uzmanı birçok göç araştırmacısı, uzun vadede kendilerini liberal demokrasi idealine ve prensiplerine adanmış olan ülkelerin ayrımcı ve dışlayıcı politikaları devam

Her ne kadar hiçbir Avrupa ülkesi kendisinin bir 'immigration country' yani 'göç alan ülke' olduğunu kabul etmese de, İsveç ve Hollanda sarih bir tercih yaparak artık çok kültürlü bir toplum yapısına sahip olduklarını benimseyip, göçmen gruplarını yer yer 'etnik azınlıklar' olarak kabulleniyor.

ettiremeyeceklerinden yola çıkarak, göçmenlere yönelik entegrasyon politikalarında bir liberal dönüm noktası yaşandığını ilan ettiler. Nitekim, 1990-1998 yılları arasında özellikle Almanya ve Hollanda - farklı alanlarda hâlâ daha var olan entegrasyon sürecini zorlaştırması muhtemel olan - vatandaşlık kanunlarında değişiklikler yaptı. Böylece göç araştırmacıları arasında biraz da aceleci bir şekilde "liberal demokrasiler sadece ulus-devlet olmaktan çıkıp, milliyetçi politikalarını arkada bırakıp, gerçekten 'liberal' olduklarını hatırladılar" şeklinde bir iyimserliğe kapıldılar. Bu süreçte şahit olunan ve gidişata ters düşen gelişmeler de -örneğin Fransa'da muhafazakar bir hükümetin 1993-94 yıllarında Fransa'nın cömert vatandaşlık politikalarını temelden değiştirme çabalarını ya

da Avrupa Birliği'ndeki en güçlü aşırı sağcı partinin yeşerdiği Avusturya'nın siyasi dönüşümünü 'istisnalar' olarak kategorize ettiler.

Ancak bu tablo da şimdi ve bu kez hiç beklenmedik bir şekilde temelden alt üst olmuş durumda. 21. yüzyılın ilk anlarına damga vuran 9/11 saldırısı, bunu takip eden Madrid ve Nice'teki terör eylemlerinin ardından, yukarıda bahsettiğimiz liberal demokrasinin prensiplerine sadık göç ve entegrasyon politikaları kelimenin tam anlamıyla sekteye uğramış vaziyette. Bu yeni tablunun en kuvvetli fırça darbeleri ise yeni ABD bürokrasisi tarafından atılmaya çalışılıyor.

Bitmeyen Göç bize göç hareketlerinin, aslında toplumların tarihi açısından çok kısa bir zaman dilimi olan bir süreçte bile, hem göç alan ülkelerin hem de uluslararası ilişkilerin nasıl temelden değişebileceğini tüm detaylarıyla, akademik titizlikle, ampirik verilerle anlatıyor. Yakın tarihte Avrupa'nın çehresini temelden değiştiren 1930'ların ekonomik krizi ve ardından gelen faşizm, nasyonal sosyalizm ve Holocaust oldu. Bunlar, İkinci Dünya Savaşı sonrası liberal demokrasi ve sosyal refah devleti olgularını ve bu yapılanmaların (geçici) başarılarını göz önüne serdi.

21. yüzyılın ilk yarısına damga vuran ise yeni bir paradoks: İktisadi alanda müdahaleci devlete karşı çıkan ve genel geçer deyimle 'neoliberal' olarak etiketlenen siyasi ideolojilerin ve aktörlerinin, göç hareketleri söz konusu olunca ulus-devletçi müdahalelere ağırlık vermesi.

Bitmeyen Göç bize aslında Avrupa'nın bu kısa göç tarihinde ne kadar çok şey yaşadığını, nasıl temelden değiştiğini ve nasıl liberal demokrasi ideali ile ulus-devlet ideolojisi arasında savrulageldiğini anlatıyor. Bir de bize şu an geline aşamanın geçici olduğunu öğretiyor. Çünkü tarih, sanılanın aksine uzun değil. Tarih aynı zamanda çok kısa da olabiliyor.

Kimliğini kendi seçen kadın: Nermin Abadan- Unat

Nermin Abadan-Unat, sadece göç alanında değil siyaset sosyolojisi ve kadın çalışmaları konusunda da çığır açan çalışmalara imza atmış, Türkiye'nin ilk kadın siyaset bilimcisi. İkinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'a yakın tarihteki birçok kırılma noktasına bizzat tanıklık etmiş olan Abadan-Unat'la hayatını, göçü, göçmenliği, son dönem meraklarını konuştuk.

Son yıllarda göç çok arttı, bunu tetikleyen sebepler neler sizce?

Göçün küresel boyuta ulaşması ve son dönemde iyice artması, tamamen olmasa bile, büyük ölçüde medyanın yarattığı bir olgu. İnsanlar sadece iş aramak için değil; hayati tehlikeler karşısında, siyasi koşullar ve kuraklık gibi doğa şartları sebebiyle, daha iyi hayatlara ve hayallere ulaşmak amacıyla, öğrenim görmek için göç ediyorlar. Çünkü Afrika'nın en balta girmemiş ormanında -ki artık öyle bir orman da yok- ya da kentleşmemiş bölümlerinde yaşayan insanların önünde açlık olmayan, insanca muamele görebilecekleri, hastalık halinde bakıma ulaşabilecekleri, rahat bir yaşam vizyonu var. Bu düne kadar yoktu. Dolayısıyla göç, internetin ulaşabildiği yerlerde farklı, ulaşmadığı yerlerde farklı şekilde önümüze çıkıyor. 2007 öncesi ve sonrası olarak iki farklı göçten bahsedebiliriz. Dijital fotoğraflar kolayca büyütü-

lebiliyor ya, göç de benzer şekilde, küresel ölçüde 'büyütüldü'. İnsanlara kendilerini korku, endişe, açlık içinde bırakan tüm olayların bir çözümü gibi geldi göç. Halbuki müthiş riskli çözümler getirdi beraberinde. İnsanlar çocuklarıyla beraber insan ticareti yapanların sunduğu imkanlarla hayatlarını kurtarmaya çalışıyorlar. Bu şekilde bir göç daha önce görülmemiştir ve rakamlar çok yüksek. Göç olgusunun dünya kamuoyunun gündeminde bu denli yer etmesi, tüm bu sebeplerin yansıması. Göç eden birçok kişi için birçok farklı sebep var: Bir anneyi çocuğunu tedavi ettirmek için son çare olarak kocasından ayrılarak çölü aşmaya iten sebep ile siyasi sebeplerle kendi hayatını kurtarmak için kaçan bir kişinin göçü farklı. Yani burada, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlamış olan ve doğrudan insan gücü ihtiyacını karşılamak için yapılandırılmış bir göçten bahsediyoruz.

“Türkiye kara sularını aşip Midilli’ye ulaşan, orada bir göçmen kampında kalanlarla İtalya’da, Almanya’daki göçmenlerin durumu aynı değil.”

Göçmenlerin yaşam koşulları ve sahip oldukları imkanlar zaman içerisinde nasıl değişiyor?

Mülteciler için vardıkları yerden itibaren bir ayıklama başlıyor. Genç, nitelikli, fiziki yetenekleri de yeterli olanlara kucak açılırken, diğer göçmenlerin durumu farklı. İlk başta insancıl ve merhametli bir şekilde karşılanıyorlar ama sonra kamplara yerleştiriliyorlar. Bu kamplardaki mültecilerin varlığı, sığınılan ülkede yerleşik sağcı ve ırkçı politikaları besliyor ve diğer göçmenleri de olumsuz etkiliyor. Gelen göçmenler kendi problemlerini çözemedikleri taktirde sığındıkları ülkenin siyasi yapısı da değişiyor.

Bütün bunlar değişen teknolojinin ortaya çıkardığı olaylar çünkü dünyanın öbür ucunda bile olan biten her şeyi görüyoruz.

Örneğin Peru’da muazzam bir sel var ve biz selin sürüklediği insanları seyrediyoruz. Biz Avrupa ekseninde yaşananları daha yakından görsek de göçteki artış bölgesel değil küresel ölçekte. Çünkü doğanın dengesini bozduk. Sürdürülebilir kalkınma bugün her zamankinden daha önemli. Pekin’den kaçan insanlar için hava kirliliği, otoriter kapitalist bir sistem kurmuş Çin’deki ekonomik zorluklardan daha geçerli olabilir. Çünkü nefes alamıyorlar.

Durum böyle olunca göç üzerine çalışma yapmak da hem etik hem kapsam açısından zor hâle geldi, değil mi?

Göç meselesini tüm bu anlattığım sebeplerden dolayı yerel ölçekte bir bakış açısıyla değerlendiremeyiz. Türkiye kara sularını aşip Midilli’ye ulaşan, orada bir göçmen kampında kalanlarla İtalya’da, Almanya’daki göçmenlerin durumu aynı değil. Haliyle göç araştırmaları giderek zorlaşıyor. Eskiden köle ticaretinden bahsederken şimdi göçe bağlı modern köle ticareti, fuhuş ticaretinden bahsediyoruz. Her yerde aynı şiddette, aynı yoğunlukta olmasa da dünyanın her yeri için bu sorunlar geçerli.

Biz coğrafi konum sebebiyle Avrupa’nın yaşadığı mülteci krizini daha yakından takip ediyoruz sanırım...

Şu an mülteci dediğimizde akla ilk Avrupa geliyor evet ama Avrupa’yı aşan bir olay bu. Göç etmiş olan Türklerin yarıdan fazlası Avrupa’ya yerleştiği için bizim odağımızda Avrupa var genelde. Mesele şimdi Avrupalı Türkleri nasıl gelişmelerin beklediği. Bir sonraki adım da ülkeler bazında göçmenlere uygulanan vatandaşlık politikalarını bu değerlendirmeye dahil etmek olacak. Göç etmiş Türklerin üçte ikisi Avrupa’da bulduklarına göre onların nasıl bir Avrupalı kimliğine sahip olacakları, asıl mesele. Bu, her ülkenin kabul ettiği göç politikasına bağlı ve ülkeden ülkeye müthiş değişken bir konu.

Zaman içerisinde göç politikaları ülke bazında nasıl değişiklikler gösterdi?

Birçok örnekte önce geçici kalmanın çözüm olacağı zannedildi, sonra insanlar ülkelerine dönmeye teşvik edildi. Dönüşlerin gerçekleşmediğini görünce bu sefer, mesela Almanya 2000 yılına kadar “biz göç ülkesi değiliz” diye ısrar etti. Daha sonra ise sadece yeni doğan çocuklara vatandaşlık vermeye kalktı.

Bu arada Doğu ile Batı Almanya'nın birleşmesi göç konusunda çok önemli etkilere sahip. Doğu Almanya hiçbir zaman açık bir misafirperverlik göstermezken Batı Almanya tam tersi biçimde, İkinci Dünya Savaşı sonrası gördüğü mahrumiyet ve takip eden yardımlar sonucu, uluslararası işbirliğine daha yatkın bir görünüme sahipti. Bu doğrultuda Batı Almanya konuk işçi politikası güttü ve konuk işçilerin statüsü belirlendi, işçilerin ülkelerine geri dönecekleri açıkça ifade edildi. Halbuki Doğu Almanya da işçiye ihtiyaç duyuyordu. Çünkü komünizmden kapitalizme geçiş evresinde 17 milyon Doğu Alman, Batı'ya kaçıyordu.

Bir başka örnek olarak Angola gibi Afrika ülkeleri, Asya'dan konuk işçileri getirdi. Fakat onlar tamamen tecrit koşullarında barınıyorlardı. Hollanda ise uzunca bir süre göçmenler için de 'sütun' (pillarization) sistemini kabul etti. Sütun (zuil) sistemi ile örneğin Katolikler; kiliseleri, sendikaları, okulları, radyoları, televizyon istasyonları, meslek odaları gibi yapılmaları örgütlenmişlerdi. Protestanlar da aynı şekilde, sekülerler de aynı şekilde. Sömürgecilik bittikten sonra Endonezyalı ve Surinamlılar'ın küçük bir kısmı da Hollanda'ya geldi ve onlar da ülke içinde sütunlaştı.

Hollanda'nın göçmenlere dair daha kapsayıcı bir model benimsemesinin ne gibi sebepleri var?

Sütunlaşmanın sebepleri sosyoekonomik: Hollandalıların toprakları kendi amaçları için yeterli değil. Sürekli olarak denize karşı savaş vererek, duvarlarla denizi çevreleyerek ve kanallarla suyun dengesini sağlayarak topraklarını denizden kazanmaya çalışıyorlar. Bu yöntemin adı olan Polder, aynı zamanda Hollanda siyasetine de yön vermiş durumda. Polder'lerin sürdürülebilirliği için farklı sütunlardan insanların, inançlardan bağımsız şekilde denize karşı birlik oluşturması gerekiyor ve bu da Hollanda politikasına yerleşmiş olan koalisyon yaklaşımını zorunlu kılıyor. Hollanda tarihi boyunca hiçbir zaman tek parti iktidarda olmamıştır. Değişik unsurların işbirliğiyle

hükümet yapılmıştır. Şimdiki aşırı yabancı düşmanı Wilders'in yaptırım gücü aslında kendi sütununun büyüklüğü kadar. Hollanda hâlâ denizle savaşmaya devam ediyor. Bu yüzden Hollanda'nın göç politikası farklı olageldi: Bu yaklaşıma göre eski sömürge halkından Müslüman olanlar gelir, onlar da bir sütun oluşturur. Kendi yapılanmaları ile Hollandalı geleneklerine uyarlar ve toplum düzeni devam eder.

Peki beklendiği gibi oldu mu Hollanda'da?

Olmadı. 180 derece bir dönüş ile bunu yasakladılar sonralarda. Ancak daha önceden yerleşmiş olan kurumları da ortadan kaldıramadılar. Bütün Avrupa'da İslam Üniversitesi yokken Rotterdam'da var ve Rotterdam İslam Üniversitesi İnternet üzerinden ders verebiliyor. İstanbul Fatih'te de şubesi var.

Göçmenler Almanya'da genel meclise, yerel yönetimlere, eyalet hükümetlerine yeni yeni girmeye başladı. Halbuki Hollanda'da hemen her belediyede yabancılara da yer veriliyordu. Hollanda'da vatandaşlık edinmek eskiden çok kolaydı; 3-5 sene çalışanlar vatandaşlık alabiliyordu. Şu anda 400 bin Türk var Hollanda'da. Bunun tahminen yüzde 80'i, belki daha fazlası çifte vatandaş. Almanya ise çifte vatandaşlığı kabul etmiyor.

Türkiye'nin Suriyeli mülteciler özelindeki politikasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu Türkiye için çok önemli bir sorun. Mültecilerin önemli bir kısmının hem sınırın öteki tarafında akrabaları hem de Kilis, Gaziantep, Adana gibi sınır kentlerimizde evlilikler dolayısıyla hısımlık bağları var. Ayrıca, birtakım uluslararası anlaşmalar yoluyla Türkiye'ye para aksın diye teşvik edilen ilticalar da var. Biz göçmen çocuklarına Arapça dersi veriyoruz. Bu başlı başına bir sorun. Çocukları okulsuz bırakmak Birleşmiş Milletler anlaşmalarına aykırı olduğu için mülteci ailelerinin çocukları anadillerinde eğitim alıyor. Peki bu çocuklar dil bilmeden Türkiye'ye nasıl entegre olacaklar?

“Hollanda'da vatandaşlık edinmek eskiden çok kolaydı; 3-5 sene çalışanlar vatandaşlık alabiliyordu. Şu anda 400 bin Türk var Hollanda'da. Bunun tahminen yüzde 80'i, belki daha fazlası çifte vatandaş. Almanya ise çifte vatandaşlığı kabul etmiyor.”

Anadilde öğrenim hakkı konusunda ne düşünüyorsunuz?

Bu konuda farklı yaklaşımlar var. Türkiye Cumhuriyeti sürdüğü sürece, sınırları içinde egemen dil Türkçedir. İkinci bir dil olarak anadili tabii öğretilir. Zaten televizyonda mesela Türkçe de yayın var, Arapça da. 1964'te çıkardığım kitabımda göçmenlerden sorumlu ayrı bir bakanlık olması gerektiğinin altını çizmiştim. 60 sene sonra hâlâ İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir genel müdürlük tarafından idare ediliyor.

Mültecilerin ekonomiye nasıl bir etkisi var?

Mülteciler teminatları ve çalışma izinleri olmadığı için yerli işçiyi yarıyor; ucuz iş gücü sağlayarak damping dediğimiz olayın önünü açıyor. Ucuz iş gücü, teminatsız, kaçak iş gücü; işverenin de işine geliyor. Bunun istismasını önlemek için sosyal refah, sosyal adalet düşüncesini besleyen partilere ihtiyacımız var. Bu tip partiler halen iktidarda olmadığına göre, epey göze çarpan bir sömürü söz konusu.

En büyük kurbanlar çocuklar ve kadınlar. Çocuk gelinlerin, kumaların artması da tesadüf değil. Mecliste kuması olan milletvekillerimiz olduğu sürece başkalarının da kuma sahibi

“Yepyeni bir cumhuriyet kurulduğundan ve bu cumhuriyette erkek kız farkı gözetilmeksizin parasız okunduğundan bahsediliyordu. Demek ki parasız okunabiliyordu ve bu ülke benim babamın ülkesiydi. Kafama koydum gitmeyi.”

olması normal karşılanıyor tabii.

Hocam, sizin de bir göç hikayeniz var, anlatır mısınız?

Jena’da doğdum, altı yaşıma kadar Almanca öğrendim. Sonra babam bizi İstanbul’a götürdü, orada Fransızca öğrendim. Babam öldükten sonra tekrar annem beni üvey ablamın yanına Budapeşte’ye götürdü, orada da İngilizce öğrendim. Yani, 14 yaşına gelene kadar Almanca, Fransızca, İngilizce, biraz da Macarca biliyordum ama Türkçe bilmiyordum çünkü hiçbir zaman okula gönderilmedim. Evde hep mürebbiyeler eşliğinde özel eğitim aldım. Bunları anlatıyorum çünkü öğrendiğim dillerin çok faydasını gördüm.

Ben Türkiye’ye kendi isteğiyle gelmiş bir bireyim, göçmen sayılmam. Mesela rahmetli eşim Yavuz [Abadan] Bey, bir göçmendir. Kırım’dan 1000 kişilik bir gemi dolusu Kırım Türkü ile beraber Eskişehir’e yerleştirildi. Onlar göçmendir. Ben kendi kararım ile, 14 yaşındayken, bir büyükelçinin desteğiyle babamın Türk olması dolayısıyla okuyabileceğim bir ülkeye geldim. Bu bakımdan ben çok şanslıydım çünkü kendi arzumla bu işe kalkıştım. Bunu göçle karıştırmamak lazım.

Annem, babamı kaybettikten sonra bize kalan parayı yönetemediği için beni artık bir yaştan sonra okula gönderemeyeceğini söyledi, daktilo olarak çalışabileceğimi söyledi. Ben de tabii ki okula gitmek istiyordum ve yine medya bana yol gösterdi.

Medya hayatınıza resmen damgasını vurmuş...

Budapeşte’deki okuluma yatılıydık, hafta sonları çıkıyorduk. Annem ve üvey ablam da beni kahveye götürüyorlardı. Başka çocuk yoktu, tek başımaydım ve o kahvede bir sürü dergi vardı. Kahvedeki dergileri okuyordum ve hangi dilde olursa olsun dergilerde Atatürk’ten bahsediliyordu. Bir harikanın yaratıldığı, Sevr’in bertaraf edildiği ve Lozan Barış Anlaşması’nın imzalandığı anlatılıyordu. Ben çok anlamasam da o zaman yepyeni bir cumhuriyet kurulduğundan ve bu cumhuriyette erkek kız farkı gözetilmeksizin parasız okunduğundan bahsediliyordu. Demek ki parasız okunabiliyordu ve bu ülke benim babamın ülkesiydi. Kafama koydum gitmeyi. Tamamen bir tesadüfler silsilesi benimkisi aslında. Türkiye Büyükelçiliği’nin nerede

olduğunu biliyordum ve annemden gizli kendi başıma gittim. Orada bir kapıcı var; kapıcıya dedim ki “Ben yukarıya çıkmak istiyorum, en üst seviyeye.” Kapıcı bunu olumlu karşılamayabilirdi ama beni içeri aldı ve yukarıya çıkardı. Bir odaya soktular beni. “Hangi dilde konuşayım; Almanca mı Fransızca mı,” diye sordum. “Fransızca konuş,” dediler. Anlattım, dinlediler, fazla da bir şey söylemedim. Konuştuğum kişi meğer Behiç Erkin’miş, son derece cesur biriydi ve Atatürk’ten iki yaş büyüktü galiba, “Salı günü gel, seni ben yollayacağım,” dedi. Eve döndüm ve ben gidiyorum dedim.

1921 doğumluyum ve 1936’da gittim ben. Demek ki 15 yaşındaymışım. Üçüncü sınıf bir tren bileti ve elimde de İstanbul’daki polis müdürlüğüne götürülmek üzere bir mektup. Amcam İzmir’de ve babam da İzmir-İstanbul-Hamburg arası gidip geliyor. Çok az görebildim hayatım boyunca babamı. Dört beş defa en fazla, şimdiki gibi uçak yoktu çünkü. 5 Kasım 1936’da bindim o trene ve bir daha annemi de hayatımda görmedim.

Hiç haber aldınız mı annenizden?

Annemi bir daha görmedim çünkü 1938’de savaş başladı zaten! Bir taraftan Ruslar, bir taraftan Almanlar geldi Budapeşte’ye. Önce Almanlar hakim oldu, daha savaş başlamamıştı. Sonra Ruslar hakim oldu şehre. Annemin nasıl ve nerede öldüğünü bilmiyorum. Üvey ablamı da 20 sene sonra ancak görebildim.

İstanbul’da trenden inince ne oldu?

İstanbul’a geldim o trenle, polis müdürlüğüne gittim. Bir vapura bindirdiler beni. İzmir’i de hiç bilmiyordum. Kaptan; “Size kabin veremem ama soframa gelin,” dedi, beni buyur etti. Bu şekilde İzmir’e geçtim. Büyükelçi Behiç Erkin Bey o kadar düşünceli ki, bana biraz para vermişti, yolda kullanmam için. Daha sonra 78 bine yakın Parisli Yahudi’ye Türk pasaportu vererek fırından kurtaran da O’dur. Sadece o da değil, Lyon ve Marsilya’da iki konsolos vardı; Namık Tolga ile Necdet Kent, onlar da Yahudilere kimlik vererek Auschwitz’e gitmekten kurtardılar. Böyle hikayeler de var, bundan kaçmak için göç edenler de var. Benimkisi kişisel bir girişimdi. Onun için, göçmenlerle aynı zorlukları yaşamadım ben.

İzmir'e vardıkdan sonra kendinize nasıl baktınız?

Kolay bir süreç olmadı. Kıyametler koptu, yanında kaldığım amcamın eşi emrivaki yaptığını zannetti. Onun da üç tane çocuğu vardı. Babamın akrabaları arasında birinden ötekine dolaştım ve çok zorluklar çektim. Sonunda aynı metodu kullandım. 10. sınıftan 11. sınıfa geçerken dönemin İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz'la görüşme fırsatı buldum ve para kazanarak yatılı okuyabileyim diye kendisinden bana iş bulmasını istedim. Fuar vardı, yabancı mimarlar şehirdelerdi, onlara tercümanlık yaparak yatılı okul için para biriktirdim ve son sınıfı okudum. Sonra İstanbul'a geldim.

Hep çalışmışsınız ama eğitiminizi de hiç arka plana atmamışsınız...

Bütün öğrenimim boyunca çalıştım, evet. Hiçbir zaman hazır para veya birisinin desteğiyle okumadım. Dolayısıyla bir öğrencim "Efendim, ben çalışıyorum," bahanesi ile bana geldiği zaman yanlış adreste olduğu cevabını veririm hep. Yabancı dilim sayesinde Telefon radyocusunda, Alman armatörlerle çalışma fırsatı buldum. Sonrasında da gazeteciliğe başladım.

Bu yüzden ben tipik bir göçmen değilim. Türkiye Cumhuriyeti'nin gençlere verdiği imkan sayesinde buraya gelebildim. Beş parasızken liseye devam edebildim. Akrabalarım İzmir yerine Çemişkezek'te olsaydı belki farklı bir hayatım olurdu, o da benim şansım.

Şimdiki çocuklar o zamanki eğitim imkanlarına sahip mi Türkiye'de? Devlet hâlâ parasız eğitim veriyor ama eğitimin kalitesi o kadar vasat, o kadar ortalama ki! Bugünkü dünyada bir meslek sahibi olabilmek için başka nitelikler lazım ve bunların da hepsi paraya bağlı. Bence Türkiye'de zararlı olan hâlâ devam eden dersaneler ve özel dersler, bunu da doğuran test usulü değerlendirmeye kişisel yeteneklere hiç değer vermeyen eğitim yapısı. Bugünkü çocuklar medya tarafından yapılan telkinler doğrultusunda doğru yönde ilerle-

miyor. Şu anda hakim olan teknoloji ve yeni medya çocukları yalnızlığa itiyor. Tutkunluk yaratan oyunların iyi yönetilmesi lazım. Dikkatli bir anne-babanın olmadığı durumlarda ve çok özel bazı okullarda okumuyorlarsa çocuklar yeteneklerini ortaya koyamıyorlar. Şu anki 4+4+4 sistemi son derece sakıncalı. Çünkü başta rahmetli Çiğdem Kağıtçıbaşı olarak bütün sosyal psikologların altını çizdiği gibi çocukların algılama kapasitesi beş yaşında yeterli değil.

İlk çalışmaya başladığınız alan göç değil. Göç üzerine çalışmaya nasıl başladınız?

1962'de konuk işçiler üzerine rapor yazmak için Almanya'ya gönderildim. 1961 Anayasası'nda kalkınma planları hedef olarak gösterildi ve ilk beş yıllık kalkınma planına artan iş gücünün ihracı diye bir madde kondu. Sonradan okuyunca anlaşılıyor ki her iki açıdan ters ve hayali bir şekilde yola çıkmışız. Çünkü bizim planımıza göre dışarıya insan gönderecektik, onlar yeni beceriler ve bilgiler kazanıp ülkeye geri dönerek kalkınmaya motor olacaklardı. Almanlar da benzeri hayali bir planla rotasyon usulü olacak, misafir işçiler ülkelerine dönecekler diye bir maddenin varlığına güvenerek imzalamıştı anlaşmayı.

İki ülkenin de planı bu açıdan hayali; ne işveren bir sene boyunca işi öğrettığı çalışanlarını bırakmak istiyor ne de işçi birikim yapmadan ülkesine dönmek istiyor. Maalesef öğrenme boyutu bu planlarda gözden kaçırıldı. Yolladığımız işçiler daha çok kas gücü gerektiren işlerde çalıştılar çünkü becerileri plana uygun değildi. Bu boyuttaki bir işçi değişimi otomasyon teknolojilerinin kullanımı ile paralel yürümek durumundaydı fakat dönemin şartları buna uygun değildi. İşçi değişimi ile giden vatandaşların ülkelerine dönmeyeceği belli olduğunda ise iki hükümet de planların işlemediğinin farkına vardı.

Özellikle 1969 yılında ortaya çıkan otomotiv sanayii krizi bu durumu gözler önüne serdi. Ford fabrikalarında çalışan ve sayıları 70-90 bin arasında değişen Türk çalışan işten çıkarıldığında bu işçilerin ülkelerine dönmesi bekleniyordu. Türkiye'ye dönmeyen bu işçiler, Anadolu'da benzerini görebildiğimiz hemşehricilikle yakın şehirlerde, akrabalarının ya da hemşehrilerinin yanında kalarak çalışmaya devam ettiler.

Avrupalılar bu süreçte Türkleri nasıl tanıdı veya tanıyabildi mi?
Avrupa'nın da kusuru yok değil. Hâlâ bugün Almanya'da Türkiye ekonomisi ve tarihi üzerine bir kursü yok. Almanya'da Türkiye ile ilgili Türkoloji, arkeoloji ve ilahiyat bölümlerinden bahsetmek mümkün. Arkeolojide de zaten, Hititlerden Osmanlı'ya ne kadar bir tarih varsa hepsi aynı başlık altında inceleniyor.

İslamofobi Avrupa'da uyku halinde aslında hep vardı, ama başka şekillerde kendini belli ediyordu. Örneğin, şu anda 50 bine yakın Türk-Alman girişimci var, siyasi ortak olarak sayabileceğimiz Türkler var. Almanya'nın uzun bir süre devam ettirdiği "göçmen kabul eden ülke değiliz" politikasının yansımalarını Türkiye kökenli Almanların entegrasyonunda hâlâ görebiliyoruz.

1973'te işçi değişim anlaşması bitti ancak sonra BM ve AİHM inisiyatifleri ile aile birleşimi programı başladı.

Daha önce yurtlarda kalan işçiler ailelerini getirdikten sonra taşındıkları yerlerde ghetto'lar oluşturdu. Dört yıl boyunca, daha önce işçi olarak çalışmış kocalarının yanına gelen kadınlara çalışma yasağı uygulandı, ki bu son derece yanlış bir yaklaşımdı. 1970-73 arası sadece erkek işçiler kabul ediliyordu, sonra kadınlar da farmakoloji, optik, gıda ve tekstil endüstrileri gibi el becerisi gerektiren işler için davet edildi. O dönemde giden kadınların hepsi eğitimliydi. Fakat aile birleşimi programı dahilinde gelen daha az eğitilmiş kadınlar için devlet politikası yoluyla istihdam yollarının kapatılması çok dramatik sonuçlar doğurdu. Bahsettiğim dört senelik yasak boyunca kadınlar evde bir çeşit hapis hayatı sürdürdüler. Giden Türk göçmenlerin içinde bu süreçte geleneksel değerler filizlendi.

Söyleşilerinizde ve çalışmalarınızda hep medyanın öneminden bahsediyorsunuz. İnternet ve transnasyonalizm göçe nasıl etkide bulundu?

'Üç kuşak kuralı' diye bir anlayış var: Birinci kuşak geliyor ve işe giriyor, ikinci kuşak dili öğreniyor, üçüncü kuşak artık entegre oluyor. Şimdilerde ise bu üç kuşak kuralı yok, çünkü bu kuram daha önceki medyalarla mümkündü. İnternet bu transnasyonalizmi tamamen başka boyutlara taşıdı.

Bir örnek vereyim size: Bir öğrencim var, o da sosyolojiden mezun, fevkalade çalışkan ve son derece yetenekli bir çocuk. Bir o kadar da mütevazı bir aileden geliyor. Şimdi kendine burs verecek yer arıyor: Yeni Zelanda, Avustralya, her yeri arıyor. Mesela, Finlandiya'da da parasız öğretim var ama Fince öğrenmek lazım. Şu anda göç her ülkenin iç siyaset sorunu.

Size "gitmek mi zor, kalmak mı" diye sorsam?

O kadar bireysel bir soru ki bu soruya cevap verilemez. Türkiye'de biliyoruz ki gençlerin çoğu gitmek istiyor. Gençler kendilerine güvenirliler ve kendilerine güvendikleri ölçüde başarıları da olurlar. Fakat bir yaştan sonra, mesela benim için, bu tabii ki söz

"Yarın öbür gün bir sürü aptal yapalım onlar Beta olsun, az sayıda Alfa olsun diyebilirler. Bu durum beni fevkalade rahatsız ediyor. Robotlardan da rahatsız oluyorum ve dünyanın siyasi sahnesinde nasıl bir rolleri olacağını da merak ediyorum."

konusu bile değil. Mesela Rockefeller 200 yaşına kadar yaşamak istediğini söylemiş, yetmedi mi şu ömrü diye düşünüyorum.

Son olarak, bu aralar hangi konular merakınızı uyandırıyor? Ne üzerine araştırıyor, okuyorsunuz?

Bu aralar yoğun olarak teknolojinin insanları nereye sürüklediği üzerine düşünüyorum. Teknoloji bir tarafı beni son derece rahatsız ediyor. Nedense her şey İngiltere'de oluyor. İngiltere'de geni bozuk döllenen bir yumurtaya sağlıklı bir yumurta-dan doğru geni aktardılar... Günlük Türkçeyle ifade edecek olursak bu, insan yapmak demek. Yarın öbür gün bir sürü aptal yapalım onlar Beta olsun, az sayıda Alfa olsun diyebilirler ve Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya'sı* gerçek olabilir. Bu durum beni fevkalade rahatsız ediyor. Bir de robotlar... Robotlardan da rahatsız oluyorum ve dünyanın siyasi sahnesinde nasıl bir rolleri olacağını da merak ediyorum. Sonra başka bir galaksidede sebze üretmek... Tüm bunlar bana biraz korkutucu geliyor. Yeni fikirler karşısında bana biraz olsun optimist bakış açısı kazandırın diye Thomas L. Friedman'ın *Thank You for Being Late: An Optimist's Guide To Thriving In The Age of Accelerations* adlı kitabını okuyorum.